

אבי אוזן

אקולוג בתי גידול לחים, רשות הטבע והגנים

ציטוט מומלץ

אוזן א. 2015. ביצות פולג קמות לתחייה – על הקונפליקטים הנוצרים בין חקלאות לשמירת טבע ועל המתווה ליישובם. *אקולוגיה וסביבה* 6(1): 3–4.

מטע פקאנים שניטע על שטח ביצה מיובשת ליד נחל פולג, מוצף בחורף | צילום: יעקב שקולניק

ביצות פולג קמות לתחייה – על הקונפליקטים הנוצרים בין חקלאות לשמירת טבע ועל המתווה ליישובם

בקצרה

גיליון אביב 2015 / כרך 6(1) 11 באפריל, 2015

אם התיאורים הבאים נשמעים לכם מוכרים – 'ביצות שיובשו לאחר קום המדינה במטרה להרחיב שטחי חקלאות'; 'בשנים האחרונות עוברות הביצות תהליכים הגורמים להצפתן המחודשת'; 'קונפליקט בין חקלאות, משק המים ושמירת הטבע'; 'גוף שמירת טבע, מהמשמעותיים בישראל, הכורך את הקמתו עם עתיד הביצות' – יש להבהיר שלא מדובר בעמק החולה אלא בביצות פולג, ובתהליכים המתרחשים בימים אלה ממש באזור הנתון ללחצי פיתוח כבדים.

בעבר השתרעו בשטח זה ביצות רחבות ידיים שהחזיקו מים במשך כל השנה. ויקטור גרן, שעבר בשרון בשנת 1870, מתאר את האזור: "בסת אל פאלק מכוסה כמעט בכל שטחה סבך של קני ענק וביניהם משתעשעות בחירות גמורה, בלי כל חשש הפרעה מצד האדם, להקות ציפורים. גם שפעת נופרים פורשים כאן את עליהם הרחבים, המרפדים את פני המים, ומקשטים את שכבת המים הזאת בפרחיהם היפים. אף דגים רבים בה, ובעיקר היא שורצת עלוקות, שעל כן מכונה היא גם בסת אום אלעלק" (עמית מנדלסון, ידע אישי).

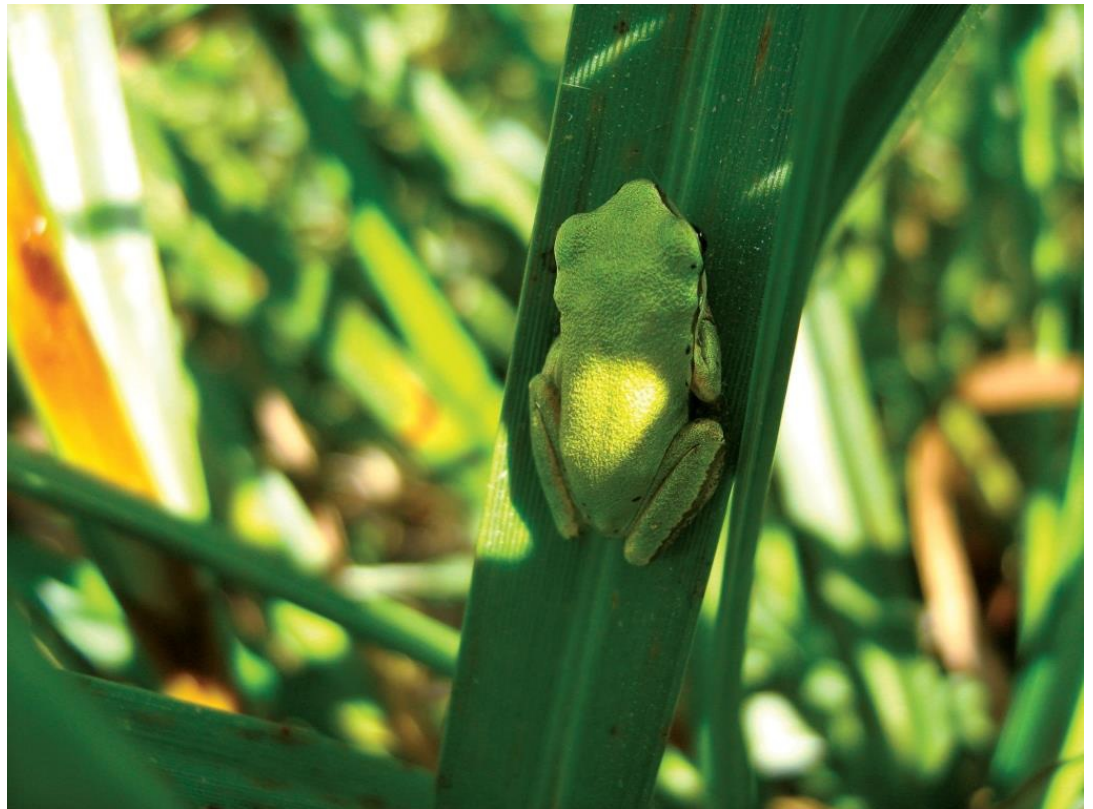
הראשונים שניסו לנקז את הביצות היו הביזנטים, שפרצו את רכס הכורכר שחסם את זרימת המים ויצר מלכתחילה את ביצות פולג. הפרצה נמצאת כיום בתחומי שמורת הטבע שער פולג, ומכונה 'השער הרומי'. השטח נותר כפי שהוא כנראה לאורך שלטון האימפריה העות'מאנית והמנדט הבריטי. עם קום המדינה החלו לבצע פעולות ניקוז והכשרות קרקע נרחבות כדי לאפשר את החקלאות. במסגרת ניקוז ביצות פולג נחפרה תעלה ישרה ורחבה המזוזה כיום עם נחל פולג. עקב הניקוז וכן עקב ירידה במפלסי מי התהום האזוריים החלו תופעות הדומות באופיין לתהליכים שעבר עמק החולה: בערות פנימיות בכבול גרמו לצניחת הקרקע ולהצפתם של שטחים באופן קבוע עקב ההגעה לרום פני מי התהום. נוסף על כך, עוצמות הזרימה ונפח המים שזרמו באגן גדלו עקב שינויי תכסית ואיטום חלקים נרחבים בכבישים, בבתים ובמדרכות. כל אלה מביאים לכך שפעמים רבות שטחים חקלאיים מוצפים במים תוך גרימת נזק ליבול. כך, בפועל, חזרו ביצות פולג לקרום עור וגידים בחלק נרחב משטחן ההיסטורי. עם ההצפה הגיעו עופות המים והסבך, חרקי המים והדו-חיים. גם צמחי המים הנדירים (ארכובית צמירה

[*Polygonum lanigerum*] וגומא הפפירוס (*Cyperus papyrus*) שגדלו בעבר מצליחים לבצבץ פה ושם.

בנובמבר 2014 התקיימה סדנה מרובת משתתפים ובעלי זיקה במטרה לגבש חזון משותף לשטח הפתוח, הפרוס לאורכו ומצדיו של נחל פולג (בין כביש 4 לכביש החוף). בסדנה הציגו מומחים לשימור קרקע ולניקוז, להידרולוגיה, לאקולוגיה ולמורפולוגיה את מאפייני הביצות ואת התהליכים העיקריים המתרחשים בהן: הצפה עונתית עם עיבוד קיץ; הצפה עונתית ללא עיבוד קיץ; הצפה קבועה ממי תהום. לכל סוג הצפה יש את חינוך (zonation) הצומח האופייני לו, ואת מאכלסי המים המאפיינים אותו. נציגי החקלאים פירטו את הנזקים שנגרמים לגידולים, והעבירו את התסכול שנובע מהקשיים בעיבוד הקרקע. לא אחת, כסף ועמל רב שהושקעו בשדה, יורדים לטמיון עקב הצפת השדה. בלא מעט מקרים נגרם נזק גם לגידולים עמידים להצפה, כגון עצי האפרסמון. כאשר צוואר השוורש נמצא בסביבה מעוטת חמצן (מתחת לפני המים) למשך זמן רב, מתחיל תהליך של ריקבון שמביא למותו של הצמח. נציגת היחידה האזורית לאיכות הסביבה בשרון תיארה את פוטנציאל התיירות והטיילות במרחב הביצות, והציגה מיזמים של שמירת טבע שצמחו מהקהילה עצמה. מיזם לאזור ביצת מחצבת אודים כבר תוכנן ועבר לשלב הביצוע. במקום יותו שביילי מטיילים, מצפור נסתר וכיתות שדה (שטח פתוח שצופה על בית הגידול ומאפשר לימוד חווייתי).

בהובלתו הפעילה של ראש המועצה האזורית חוף השרון החלה את אט להתרקם באולם ההבנה שהדרך הנכונה לשמור על השטח פתוח תחת לחצי הפיתוח העצומים היא השילוב בין החקלאות והניקוז לשמירת הטבע. כעת נותר להוציא את החזון הזה לפועל ולהעמיד אותו במבחן המציאות.

אחד מתוצרי הסדנה הוא המיזם לדוגמה שמתכננות כעת המועצה האזורית, החברה להגנת הטבע ורשות הטבע והגנים במרחב הביצות. דרך המיזם ייבחנו הדרכים הנכונות והפתרונות הראויים למיתון הקונפליקט בין החקלאות והניקוז לשמירת הטבע, וכן ניתן יהיה לזהות מצבים שבהם "זה נהנה וזה לא חסר" ואף מצבים של רווח לכול.

עם חזרת ביצות פולג לנוף האזור, שבו גם מינים שחיו בהן בעבר, ובהם אילנית מצויה (*Hyla savignyi*) | הצילום באדיבות רשות הטבע והגנים